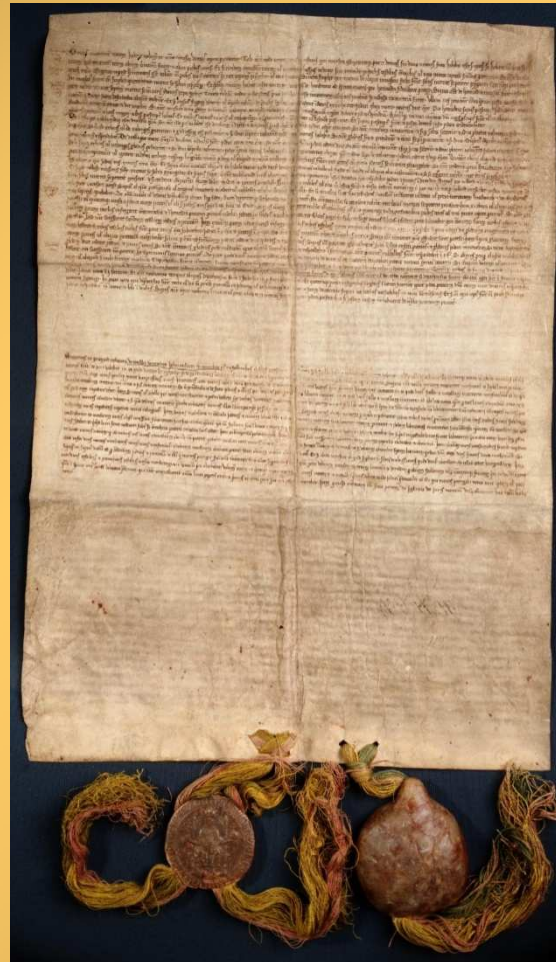

Tradycje prawa górniczego na Śląsku

Roman Adler

historyk kultury pracy
na Śląsku

Zabrze, 25 kwietnia 2019 r

POCZĄTKI PRZYWILEJÓW GÓRNICZYCH NA ZIEMIACH POLSKICH

- 1044 r. – przywilej Kazimierza I Odnowiciela z „magnus sal alias Wieliczka” na warzenie soli przez benedyktynów z Tyńca
- 1124/5 r. – dokument legata papieskiego Idziego, że Bolesław Krzywousty ustąpił Benedyktynom w Tyńcu „*ad magnum salem quatuor targowe et quatuor tabernae*”, czyli warzona sól z Wieliczki.

Dawne warzenie soli

1136 r. w tzw. bulli gnieźnieńskiej papież Innocenty II

zatwierdził wieś Zversov pod
Bytomiem (dzielnica Piekar
Śląskich – Zwierzów) z
kopaczami srebra
arcybiskupowi gnieźnieńskiemu,

-1138 r. - na mocy statutu
Krzywoustego regale *górnice*
na *Śląsku* wraz z całą tą
dzielnicą znalazło się w ręku
księcia seniora

Jadwiga, żona Henryka I Brodatego postanowiła zostać świętą i od 1207 r...

nie dopuszczała go do łóża. Przeto książę często wyruszał na łowy. Możliwe, że dzięki temu w 1209 r. trafił do podgórskiej osady kopaczy złota – Lwówka. Musiał zostać dobrze ugoszczony, bo Lwówek otrzymał od niego przywilej mili rzemieślniczej oraz piwnej. Dostał też uprawnienia rybołówcze i nadał mu niższe sądownictwo. Tak zaczął się proces wzrostu znaczenia tej górniczej osady...

Dwa lata później, w 1211 r. Henryk nadał mieszkańcom *Aurum*, czyli Złotoryi,

Ale tylko przybyszom (*hospites*) przywileje miejskie na prawie magdeburskim, czyli z własnym samorządem, co było pierwszą lokacją miasta na prawie niemieckim w Polsce. W związku z tą lokacją od 1211 r. w pobliskiej Legnicy ulokował mennicę książęcą, co świadczy, „że cały urobek okolicznych górników i płuczkarzy przewożony był do Legnicy, gdzie go dopiero oczyszczano. Dzięki temu książę mógł łatwo odebrać przysługującą mu dziesięcinę”. Z tego powodu na lata 1211-1215 przypadła pierwsza faza konfliktu biskupa wrocławskiego, Wawrzyńca z księciem o dziesięciny od osadników, bo biskup też chciał korzystać z wypracowywanych przez nich zysków...

W 1217 r. wytyczenia miasta Lwówek na prawie magdeburским dokonali „goście” Tomasz i Hartlieb

Pytanie badawcze:

czy praw miejskich nie otrzymali za to, że w walkach między synami Henryka Brodatego górnicy spod Lwówka stanęli po stronie Henryka Pobożnego?

PIERWSZE POLSKIE PRAWO GÓRNICZE

Następnie po 1217 r. a przed 1233 r. Lwówek Śląski otrzymał od Henryka I Brodatego nadanie tzw. „złotego prawa lwóweckiego”, czyli pierwszego na ziemiach polskich prawa górniczego.

Przywilej mistrza krzyżackiego Hermana von Salza dla miasta Chełmna z 1233 r. zastrzega, że ewentualnie odkryte tam kopalnie złota (złote góry) miały się rządzić takimi prawami, jakie Krzyżacy znali ze Śląska.

Jeśli prawo lwóweckie nie było tożsame ani z tzw. prawem saskim (Schenspiegel), spisany po niemiecku w latach 1220-1235 (a przetłumaczonym przez Konrada z Opola dopiero w końcu XIII w., tzw. Versio Vratislaviensis), ani z tzw. igławskim prawem górniczym (spisany w południowo-morawskiej Jihlavie ok. 1245 r.), czy tym bardziej prawem miejskim Freibergu (spisany 1296-1307) – to rodzi się **postulat badawczy:**

wydać i opracować pod kątem wzajemnych oddziaływań zbiór owych pierwszych praw górniczych z lat 1217-1307.

Kulturotwórczy wpływ piastowskich przywilejów górniczych

W tym samym okresie gdy powstało „złote prawo lwóweckie” książę zwierzchni całej Polski, Leszek Biały po częściowych przywilejach ogłaszanych od 1218 r. w 1224 r. ogłosił statut górniczy dla księstwa krakowskiego i sandomierskiego, w którym gwarantował Włochom, Niemcom i innym cudzoziemcom, *inventores*, czyli wysoko kwalifikowanym fachowcom, którzy wyszukiwali miejsca pod kopalnie złota, *et fossores* (i kopaczom) takie prawa i wolności jakie mieli w swoich ojczyznach, a których po przybyciu do Polski często byli pozbawiani. Powodem jego wydania miało być m.in. powstanie kopaczy śląskich z 1220 r. pod Biskupią Kopą w Cukmantlu (dziś Złote Hory).

Już przed rokiem 1220 pod Biskupią Kopą (dziś koło Głuchołaz)...

...odkryto w dobrach biskupa wrocławskiego złoto, co doprowadziło do założenia osady górniczej Cukmantel. Jednak kiedy biskup Wawrzyniec próbował od górników z Cukmantla egzekwować dziesięciny, odmówili ich. Naciskani – stanęli po stronie Przemyśłidy, margrabiego Moraw, Władysława Henryka i wyrznęli bez pardonu – co było zaskoczeniem w świetle ówczesnych zwyczajów rycerskich – jakiś oddział polski, który próbował narzucić na ich terenie wolę biskupa.

Pytanie badawcze: jaki był wpływ konfliktów społecznych oraz wzorców idących z Czech na kształtowanie się prawa górniczego na ziemiach polskich

Powstanie to przyczyniło się do nadania śląskim kopaczom złota nie tylko „złotego prawa lwóweckiego”...

...ale też znacznych przywilejów społecznych i materialnych, oraz do narodzin nowego zjawiska w społeczeństwie feudalnym: zaczęto szanować górników i ich samorząd gwarecki. Do dziś funkcjonuje określenie „górnictwo stan”, świadczące o wyodrębnieniu w średniowiecznym społeczeństwie stanowym obok rycerstwa, feudałów duchownych i świeckich, oraz mieszczan – także stanu kopaczy złota.

Udział górników w bitwie z Tatarami pod Legnicą (9 kwietnia 1241 r.)...

...dowodzi wzrostu znaczenia tej grupy społeczno-zawodowej. Jednak większość górników ze Złotoryi i Lwówka w niej wyginęła, podobnie jak ich protektor, Henryk Pobożny.

Hipoteza badawcza: czy w ten sposób – pod tatarskimi strzałami, mieczami i gazami bojowymi – załamała się pierwotna polska tradycja prawa górniczego na Śląsku?

Igławskie prawo górnicze

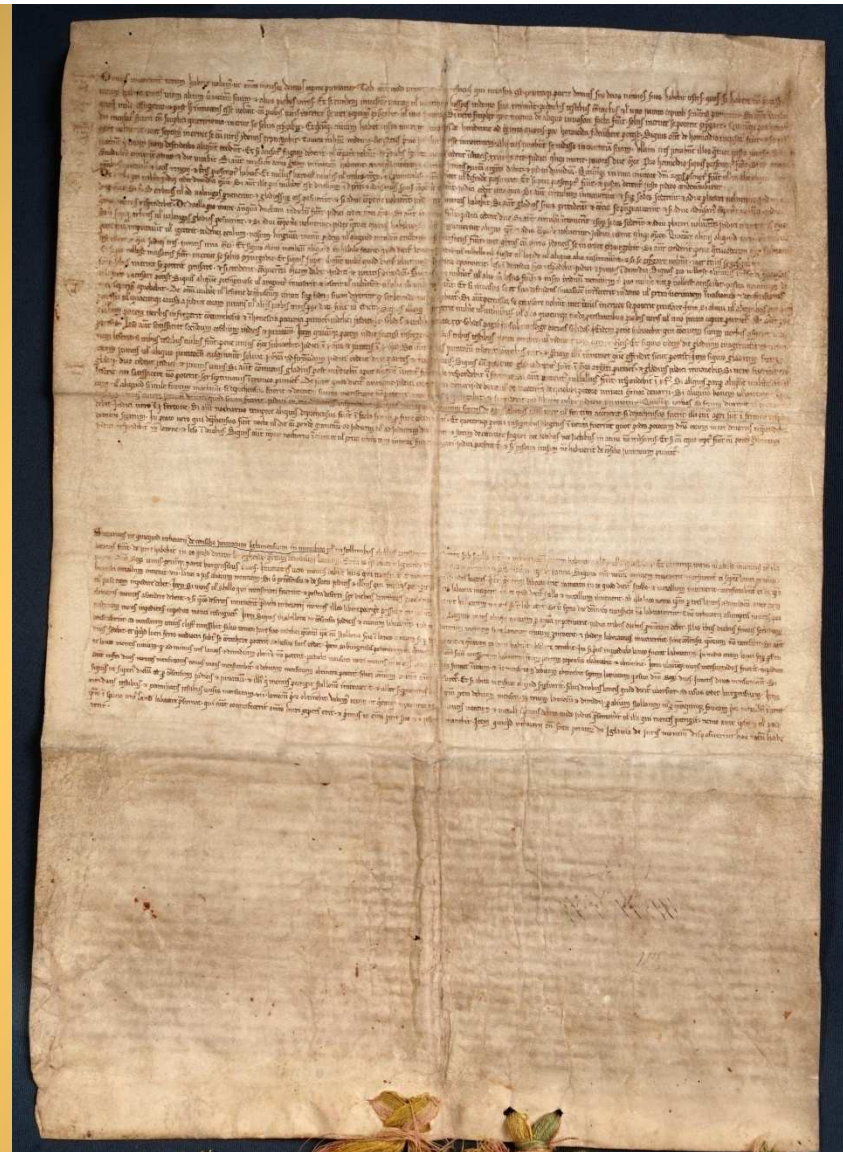
W niezniszczonym przez
Tatarów Królestwie Czech, w
mieście Jihlava na południu
Moraw – spisano wówczas
prawo górnicze.

Pojawiła się w nim

rada przysięgłych (**consilio
iuratorium**) oraz przysięgli
górnicy (**montes iuratores**), czyli

instytucja przysięgłych: fachowców
wybieranych przez samorząd
stanowy górników, którzy
rozstrzygali spory dotyczące
warunków pracy i płacy między
gwarkami (pracodawcami,
inwestorami) a kopaczami
(pracownikami).

To oni na kilkaset lat stali się kolejną
obok prawa górniczego instytucją
kształtowania kultury pracy na
Śląsku.

W 1254 r. książę opolski Władysław lokował na 140 łanach flamandzkich miasto Bytom...

...a okolicznym kopaczom nadał przywilej *plumbum liberum*, czyli wolnego ołowiu, który mogli zatrzymywać dla siebie, a księciu oddawali w ramach regale górniczego określoną część kruszcu (podobnie jak dziś górnicy miedziowi np. – rządowi). Z ołowiu wtajemniczeni potrafili pozyskiwać srebro i podobno pod łózkami patrycjusza bytomskich pojawiły się srebrne nocniki... Trwało zatem nadawanie przywilejów górniczych na Śląsku.

W 1267 r. opat klasztoru cystersów w Lubiążu, Mikołaj...

...zwrócił się do mieszczan igławskich o pouczenie w sprawach górniczych i uzyskał z południowo-morawskiej Jihlavy odpis zwyczajów czeskiego prawa górniczego, który w 1268 r. przedłożył księciu legnickiemu Bolesławowi Rogatce, a ten go zatwierdził i nakazał „obowiązek stosowania igławskiej ordynacji górniczej w przypadku uruchomienia przez klasztor robót na terenie jego własnych dóbr”.

W ten sposób na Śląsku pojawiło się igławskie prawo górnicze.

Klasztor w Lubiążu wg. Ryciny z XVIII w.

Pierwsze urządzenia socjalne w górnictwie

W 1289 r. na rozkaz Henryka IV Probusa zbudowano w Wieliczce łaźnię, w której cyrulicy oferowali też proste zabiegi chirurgiczne, upuszczali krwi, stawiali bańki. Ofiary wypadków mogły liczyć na pomoc, wdowy i sieroty otrzymywały zapomogi.

Magno Sal czyli Wieliczka

1290 r.– Henryk Probus jako książę śląski i krakowski „pozwoił Jeschonowi i Hisinboldowi braciom, zasadzenie miasta prawem frankońskim in magno sale seu Vielicia”; pierwsza wzmianka o soli kamiennej z żupy wielickiej.

Kryształy soli kamiennej

Pod rządami Wacława II Przemyślidy

Wacław II wg *Codexu Manesse* z poł.
XIV w.

W 1289 r. pierwsze z niezależnych dotychczas dzielnicowych księstw śląskich zostało lennem króla Czech, gdy hołd złożył mu książę bytomski. Zaczęły się czasy trwałego oddziaływania wpływów czeskich na prawodawstwo i kulturę Śląska. Wraz z przejęciem władzy nad całą Polską w 1295 r. przez Wacława II również na pozostałych ziemiach polskich upowszechniało się czeskie prawodawstwo – w tym również igławskie prawo górnicze oraz zawarte w nim przepisy dotyczące kontroli warunków pracy. Ok. 1300 r. Wacław II na jego podstawie wprowadził Kutnohorskie prawo górnicze (*ius regale montanorum*).

W 1348 r. król rzymski i czeski Karol IV Luksemburg proklamował utworzenie Korony Królestwa Czech...

...a po śmierci ostatniego niezależnego księcia piastowskiego na Śląsku, Bolka II Małego (w 1368 r.) i wygaśnięciu na Kazimierzu Wielkim (w 1370 r.) dynastii Piastów w Polsce, jego następcą, król Węgier i Polski, Ludwik Andegaweński, w 1372 r. potwierdził zrzeczenie się roszczeń polskich do Śląska wynikające z pokoju w Namysłowie (1348 r.)

W ten sposób przez około czterysta lat, do 1742 r. losy Śląska związane były ze zmiennymi losami Korony Królestwa Czech, a prawodawstwo księstw śląskich musiało się trwale dostosować do prawodawstwa czeskiego, w tym – do czeskiego prawa górniczego.

Karol IV Luksemburski, wg dokumentu fundacyjnego z 1348 r.

Urządzenia socjalne dla żup solnych Bochni

Blisko ufundowanego przez Kazimierza Wielkiego kościoła Św. Krzyża w Bochni w 1357 r. z inicjatywy ówczesnego żupnika Peterlinusa Cavallo i rajców miejskich wzniesiono **przysłup dla chorych i okaleczonych przy pracy górników.**

Król ten pomysł zrealizował i przeznaczył dochód z pracy dwóch kopaczy bocheńskiej kopalni na wyżywienie, ubrania i lekarstwa dla dwunastu kalekich górników. Była to jedna z pierwszych fundacji opiekuńczych i charytatywnych na ziemiach polskich. Była to kontynuacja działań socjalnych dla górników zapoczątkowanych przez Henryka IV Probusa.

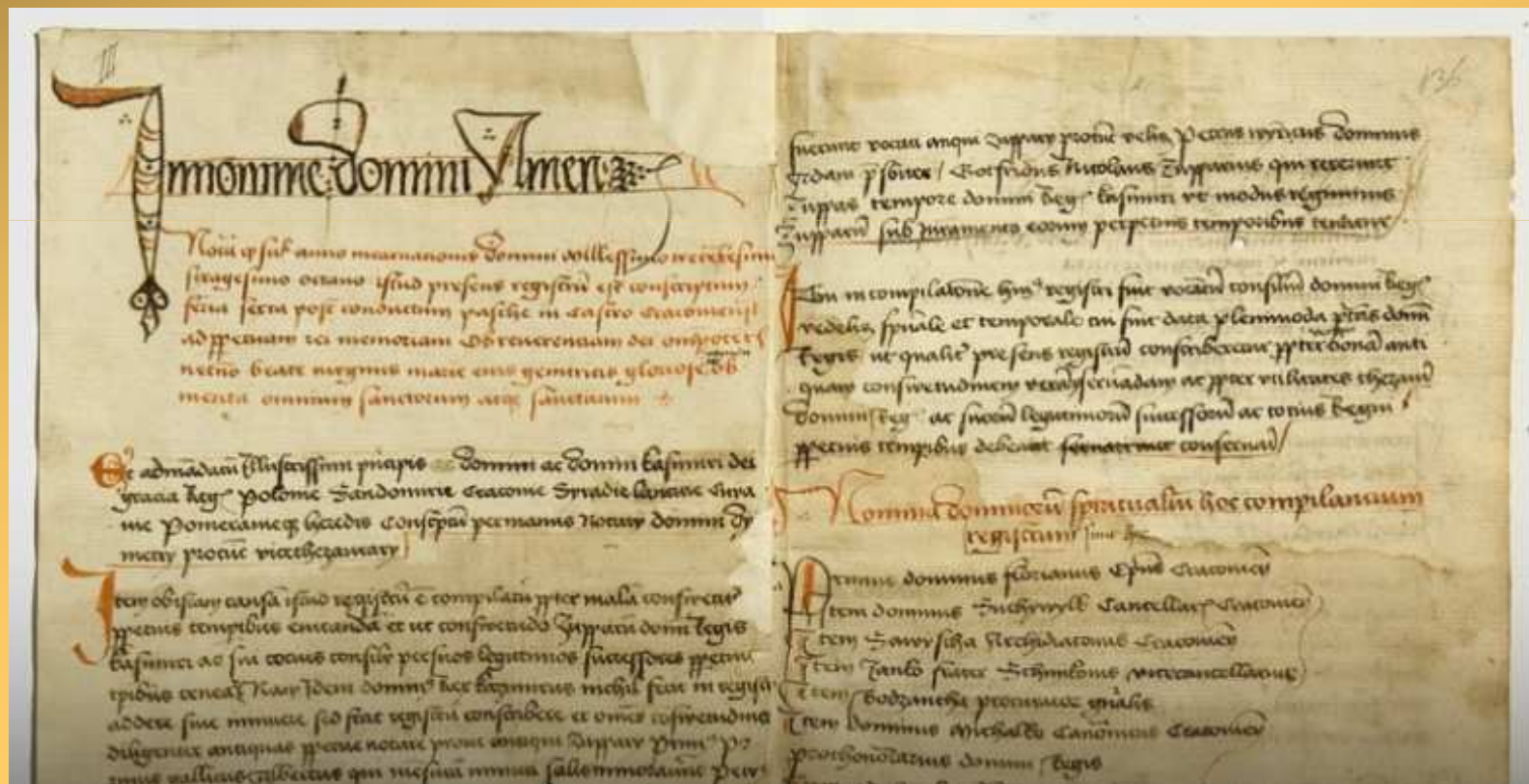
Kazimierza Wielkiego

Ordynacja dla żup solnych

Nieco ponad sto lat od pouczenia dla klasztoru w Lubiążu **21 kwietnia 1368 r.** marszałek i podskarbi wielki koronny Dymitr Bożydar z Klecia (później z Goraja) i rada królewska wspólnie z wcześniejszymi żupnikami żup solnych w Wieliczce i Bochni przygotował jako tzw. zwód, czyli spis już istniejących zwyczajów żupnych *Ordinatio seu statuta salisfodinarum* w Wieliczce i Bochni, popularnie zwany statutem żupnym.

W „Ordynacji...” król wziął pod opiekę stolników, czyli górników (pieczowych, kopaczy, tragarzy, warzyczów) w nich zatrudnionych: „skaleczonym i do roboty już niezdatnym wikt i suknie z żupy wydawać, a potem szpital z kaplicą św. Ducha wybudować nakazał, i na fundusz tego szpitalu po dwóch górników przy każdej górze wyznaczył; zarząd zaś i wybór kapelana szpitalnego burmistrzom polecił. Oprócz górników po 6 ubogich w Wieliczce i Bochni kosztem żupnym żywić i okrywać rozkazał. Była też i łaźnia z kuchnią dla słabych górników i innych ubogich, gdzieby posiłek zawsze gotowy i schronienie zawsze znaleźli, nie tylko jako jałmużnę dla ubogich górników, ale jako część wynagrodzenia ich pracy”.

Skarb polskiej archiwistyki górnicy: statut Kazimierza Wielkiego z 1368 r.

Pergaminowy odpis „Statutu...” – z XV w.

Ordinatio montium Ilcussiensium

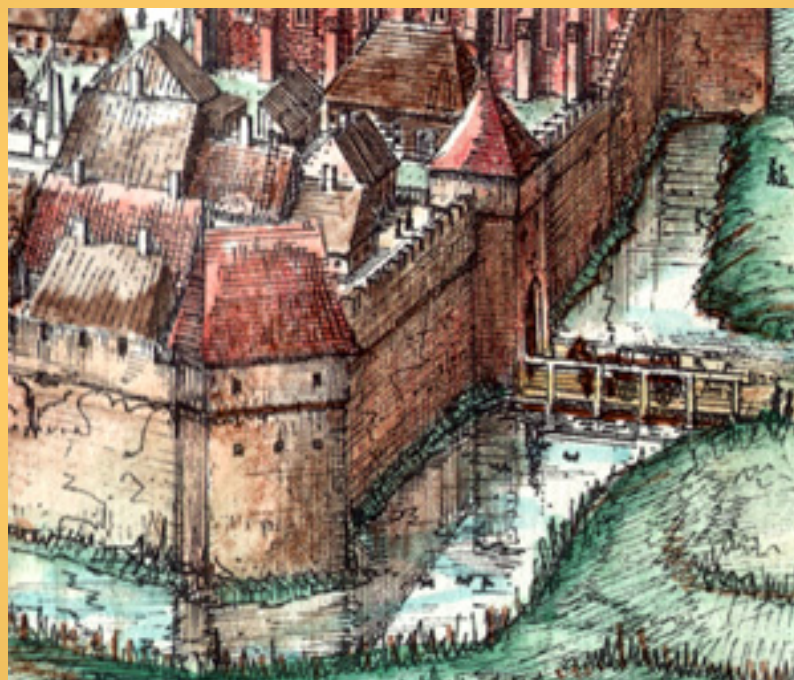

Elżbieta Łokietkówna z dziećmi

Krótko po śmierci Kazimierza Wielkiego, w 1374 r., jego siostra, królowa Węgier i regentka Polski Elżbieta Łokietkówna, ogłosiła przywilej dla Olkusza, zatytułowany *Ordinatio montium Ilcussiensium*, czyli *Ordynacja górnicza olkuska*. Określono w niej wysokość danin, jakie olkusczy górnicy musieli płacić królowi w zamian za prawo eksploatacji kruszców. Była to tak zwana „olbora”, czyli jedenasta część wydobytego ołowiu i srebra. Ordynacja ta kontynuowała wzorowany na prawie igławskim proces formowania polskiego prawa i instytucji górniczych, czyli społecznie względnie trwałych instytucji kultury pracy.

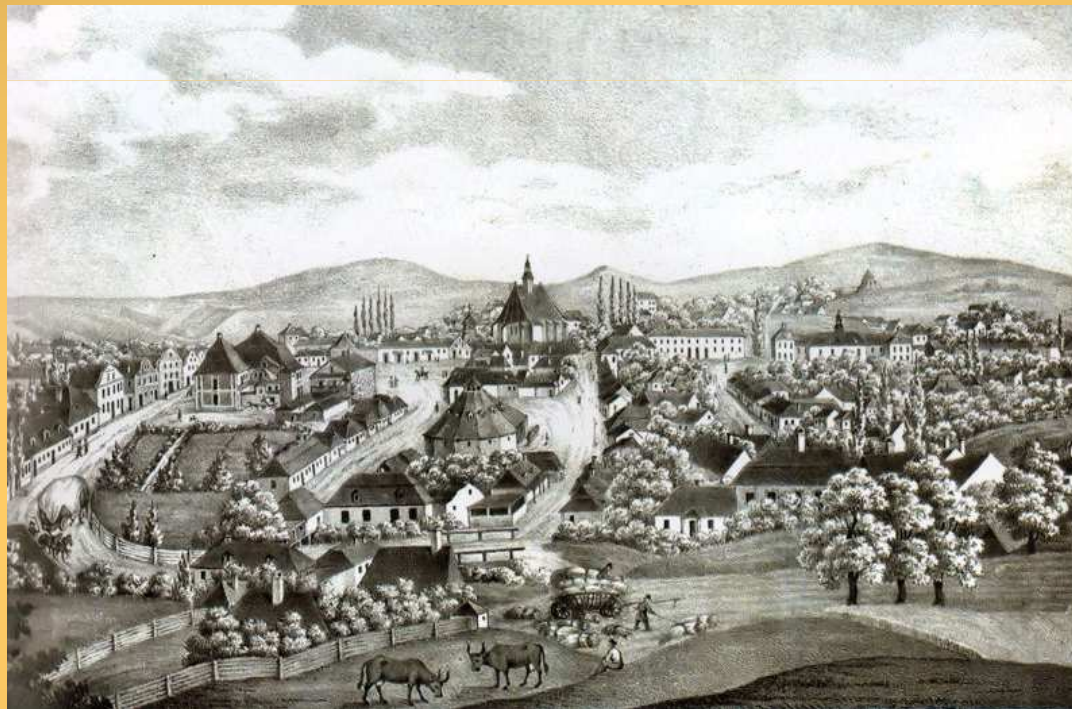
Przywileje Jagiełły dla „srebrnego miasta” Olkusz

Olkuscy mieszczaństwo jeszcze przed krakowskimi złożyli hołd królowi Władysławowi Jagielle, który odwiedził Olkusz w roku swej koronacji, czyli 1386. Później odwiedzał „Srebrne Miasto” jeszcze kilkakrotnie. Nadał olkuskim gwarkom nowe przywileje górnicze i przyczynił się do zbudowania w Olkuszu klasztoru augustianów.

Przywileje Jagiełły dla kopaczy w Bochni

W 1393 r. – Władysław Jagiełło ustawą dla żup bocheńskich wprowadził dla rębaczy i robotników kopalni przywilej przyznający im „wydzieloną własną część soli do wyrąbania”

1426 r.: *nadanie praw gornych podług węgierskich i czeskich*

...Władysław Jagiełło potwierdzając przywilej Elżbiety ogłosił „*nadanie praw gornych podług węgierskich i czeskich, wyzwolenie Budarzów gornych od wszelkich innych jurysdykcji, aby tylko przed żupnikiem albo podżupnikiem przysięgłym a przysiężniki przez radę obranymi usprawiedliwiać się byli powinni*”.

W dokumencie tym wyraźnie potwierdzono implementację na grunt polski prawa górniczego z Czech i fakt, że wraz z nim przeszczepiono obecną w prawie igławskim już od połowy XIII w. instytucję przysięgłych górniczych.

Władysław Jagiełło - fragment gotyckiego ołtarza z Katedry Wawelskiej

**W 1491 r. książę na śląskich
Ziębicach, Henryk Starszy
Podiebradowicz, nadał Złotemu
Stokowi „wolność górniczą”,**

ogłosił krótką, opartą na prawie igławskim i kutnohorskim, ordynację górniczą oraz zwolnienie od olbory na dwa lata. Jednak z przestrzeganiem jej zapisów nie było dobrze, a warunki pracy i bytu były jak beczka prochu: wystarczyła iskra, a nastąpił wybuch. Tą iskrawą było w 1503 r. „zamordowanie górnika przez miejskiego sędziego i pobicie innego przez miejskiego ławnika”. Doszło do powstania górników. Wprawdzie stłumiły je straże starościńskie, jednak w kilka lat później niezgody wśród gwarków i lęk księcia Konrada ziębickiego przed powtórką buntu doprowadziły do wydania 10 czerwca 1509 r. nowej, 26-punktowej ordynacji górniczej („Bergordnung”), która wprowadziła ostrzejsze przepisy administracyjne, rozciągające ją nie tylko na górnictwo, ale i na hutnictwo.

Statuta Montana Ilcussiensis

1505 r. - na rozkaz króla Jana Olbrachta, na podstawie uroczycie sprowadzonego z Kutnej Hory odpisu prawa igławskiego, wydano statuty regulujące działalność górnictwa olkuskiego (tzw. *Statuta Montana Ilcussiensis*). Najważniejsze w nich było powołanie sądów górniczych i poddanie gwarków miejskich ich kontroli (a więc tym samym wyjęcie ich spod sądów miejskich). Skład sądu górniczego stanowili: żupnik jako przewodniczący i 7 ławników przysięgłych. Przysięgli mieli obowiązek wizytowania „dołu” i donoszenia żupnikowi o stwierdzonych nieprawidłowościach oraz proponowania usprawnień; mogli ponadto przyznawać kary i nagrody górnikom.

Urząd komornika górniczego

1517 r. - król Zygmunt Stary, przy okazji ustanowienia ordynacji górniczej dla Chęcín, powołał do życia nowy urząd – komornika (podkomorzego) górniczego (*camerarii montani*), który decydować miał o udzielaniu pozwoleń na otwieranie kopalń na obszarze całego królestwa. Urząd ten powierzono Mikołajowi Lanckorońskiego, burgrabiemu krakowskiemu. Bez pozwolenia podkomorzego nie wolno było płukać ani kopać kruszców, by uniknąć w ten sposób płacenia olbory. Podkomorzy miał ścigać nielegalną eksploatację, a wykrytych winnych stawiać i karać przed sądem, któremu przewodniczył. To wszystko pozwala nam nazwać podkomorzego górniczego pierwszym państwowym organem nadzoru górniczego, gdyż swą jurysdykcją obejmował całe państwo.

Kolejne powstanie wybuchło w 1522 r. w Złatych Horach

Wyzysk w dobrach biskupich doprowadził górników do takiej rozpaczy, że nie tylko zastrajkowali, ale zniszczyli urządzenia kopalń. Bezpośrednią przyczyną mogło być ustanowienie w tymże roku dla Śląska urzędu namiestnika skarbowego, podległego Kamerze Czeskiej, który zaczął egzekwować wcześniej płacone nieregularnie daniny na rzecz króla z tytułu regale górniczego. W połączeniu z wyzyskiem biskupów wrocławskich doprowadziło to do buntu. Również i w tym przypadku, choć powstanie stłumiono, jednak po kilku latach, w 1529 r. biskup wrocławski Jakub, jako książę nysko-otmuchowski nadał Złatym Horom „wolność górniczą” i ordynację.

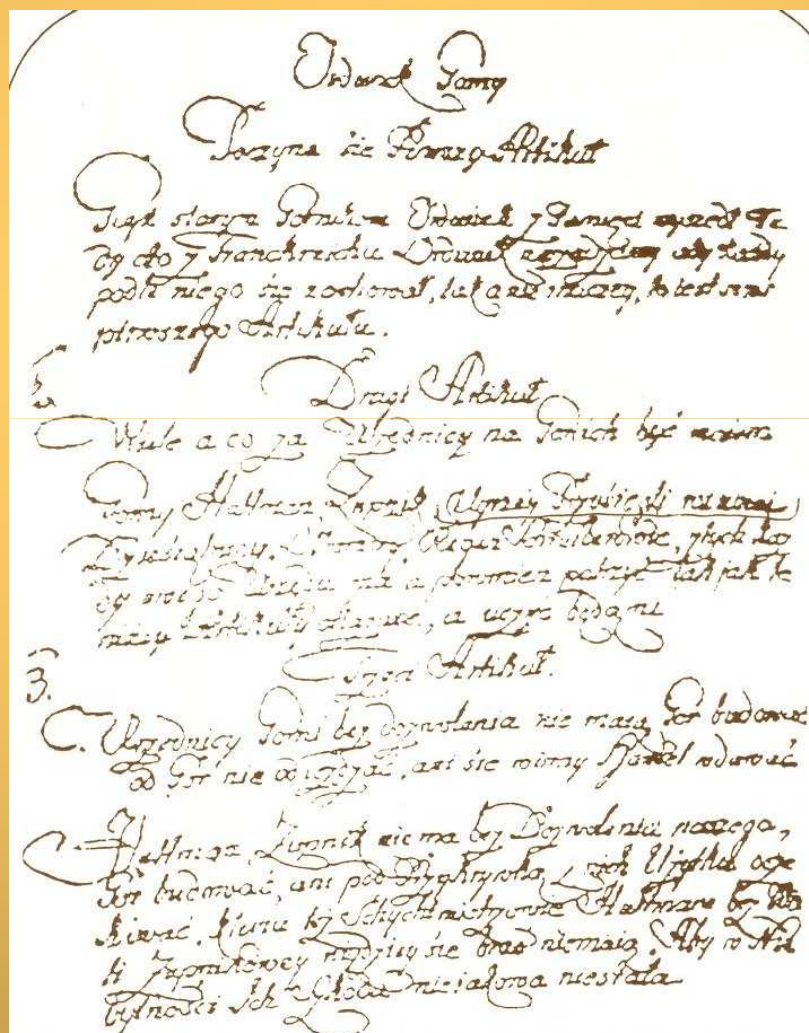
**W 1498 r. książę opolsko-raciborski Jan II wykupił od Jana z Żierotina
ziemię bytomską z Tarnowicami**

30 kwietnia 1526 r. w Bytomiu książę Jan i margrabia Georg von Ansbach z Hohenzollernów, jako ich dzierżawca, ogłosili przywilej „wolności górniczej” dla górników w Tarnowskich Górach, a 16 (w poniedziałek) i 18 (w środę) listopada 1528 r. w Opolu – słynny „Ordunek górny”, czyli prawo górnicze dla księstwa opolsko-raciborskiego i karniowskiego. Prawo to, oparte na tradycjach Frankonii (dziś część Bawarii), oraz śląskiego i polskiego prawa górniczego – przetrwało do 1769 r., gdy zrewidował je król Prus, Fryderyk II.

Pierwsza strona „Ordunku gornego” z 1528 r. – wersja polska z przelomu XVII/XVIII w.

Jan II Dobry powołał tym aktem prawa górniczego państwowych, bo opłacanych z kasy książęcej przysięgłych gornych, urzędników którzy byli w górnictwie kruszcowym protoplastami państwowych inspektorów pracy.

Kontrolowali umowy między gwarkami a robotnikami oraz nadzorowali bezpieczeństwo pracy. Pierwszy przysięgły miał na imię Stanisław, a jeden z ostatnich w latach wojen śląskich i podboju Śląska przez Prusy (1733-1755) nazywał się Jan Kempa.

Pierwszy urząd nadzorujący warunki pracy na ziemiach polskich ustanowił w 1528 r. ostatni Piast opolski, książę Jan II Dobry. „Ordunkiem Gornym (Berg Ordnung)” powołał urząd państwowych, bo mianowanych przez księcia i placonych z dochodów kasy książęcej, czterech „przysięgłych rozumnych” lub „przysięgłych gornych”. (Oprac. Roman Adler - arch. zakł. OIP Katowice)

Utworzenie książęcego czyli państwowego Urzędu Górniczego

1529 r. Jan II Dobry nadał Urzędowi Górniczemu w Tarnowskich Górach pieczęć herbową. W skład Urzędu wchodził zgodnie z „Ordunkiem...”: „Gorny Hetman Żupnik, czterzey Przyśięgli rozumni Dzieśiątnicy Olbornicy Gegen Schreiberowie”. Artykuł 50 „Ordunku...” zawierał dokładną nazwę tego urzędu: „Gorny Urząd”.

Skrzynka samopomocy dla ubogich i niemocnych

Na mocy „*Ordunku...*” utworzono też na podstawie jego art. 58 skrzynkę samopomocy dla „ubogich i niemocnych”, do której każdy robotnik miał dawać co tydzień dwa halerze. Określono w nim szczegółowo obowiązki przysięgłych gornych w zakresie kontroli warunków pracy i rozstrzygania sporów o płace. Ustalono też normy płac w zależności od funkcji i warunków pracy w kopalni.

Pięćdziesiąty Osmi Artikuł.

Ze każdą Sobotę Szychtmistrz Huttmani Płoczkowie, Rosztarze Ienszofnicy wszyscy Szafarze ktorzy w swey Mocy Robotniki mają, od każdego dwa Halerze wziąć mająm.

Ci wszyscy Przednicy od Robotnikow przy Płacy po dwu halerzach brać mają, a do zamknionej Skrzinki albo Pokładnice do Żupnika włożyć, do ktorey on y Rada po kluczu miec mają. A te Pieniądze mają być dla ubogich niemocznych Pachółkow albo na rzeczy pospolite dobre nałożyć,

Na wzór „Ordunku Gornego...”

- 1558 r. – urząd nadgórmistrza przy Kameronie śląskiej dla ujednoczenia zarządzania i nadzoru nad górnictwem w Koronie Czeskiej Habsburgów
- 1577 r. – cesarz Rudolf II na wzór „Ordunku Gornego” ogłosił ordynację górniczą dla Śląska i hrabstwa kłodzkiego, która ujednoczyła przepisy i wprowadziła nadzór cesarski nad górnictwem we wszystkich księstwach należących do cesarza, jako króla Czech

Wpływ „Ordunku Gornego...”

1612 r. – śląski kuźnik Walenty Roździeński opublikował w Krakowie poemat „Officina Ferraria, abo Huta y Warstat z Kuźniami szlachetnego dzieła Żelaznego”, w którym napisał: „ Praw żadnych i stautów pisanych nie mamy (...)/ Bez przysięgłych ławników, wójta i burmistrza./ Wszakóż mamy starszego między sobą mistrza,/ Którego (...) jako ojca własnego słuchamy”. Oprócz tego opisał warunki ich pracy i zagrożenia występujące w zawodzie hutnika. Poemat ten ujawnia silny wpływ prawa górniczego na organizację pracy tej grupy zawodowej.

Postulat badawczy: przeanalizować oddziaływanie „Ordunku Gornego...” na rozwój przepisów prawa w pozagórnictwie działalności gospodarczej nie tylko na ziemiach polskich

Trwałość królewskich urzędzeń socjalnych w górnictwie

1644 r. Władysław IV Waza po pożarze nakazał odbudować w Wieliczce dom, w którym znajdowała się łaźnia i kuchnia dla górników, a władzom miejskim powierzył nad nim dozór i wybór cyrulika (prowizora), któremu wyznaczył z urobku po dwa cetnary soli na tydzień, jako wynagrodzenie.

1658-1660 – żupnik Juliusz Jaroszyn ustanowił przy żupie pierwszego lekarza, chirurga Józefa Wolfa „pomny na uszkodzenia zdrowia i skaleczenia górnika w czasie roboty”

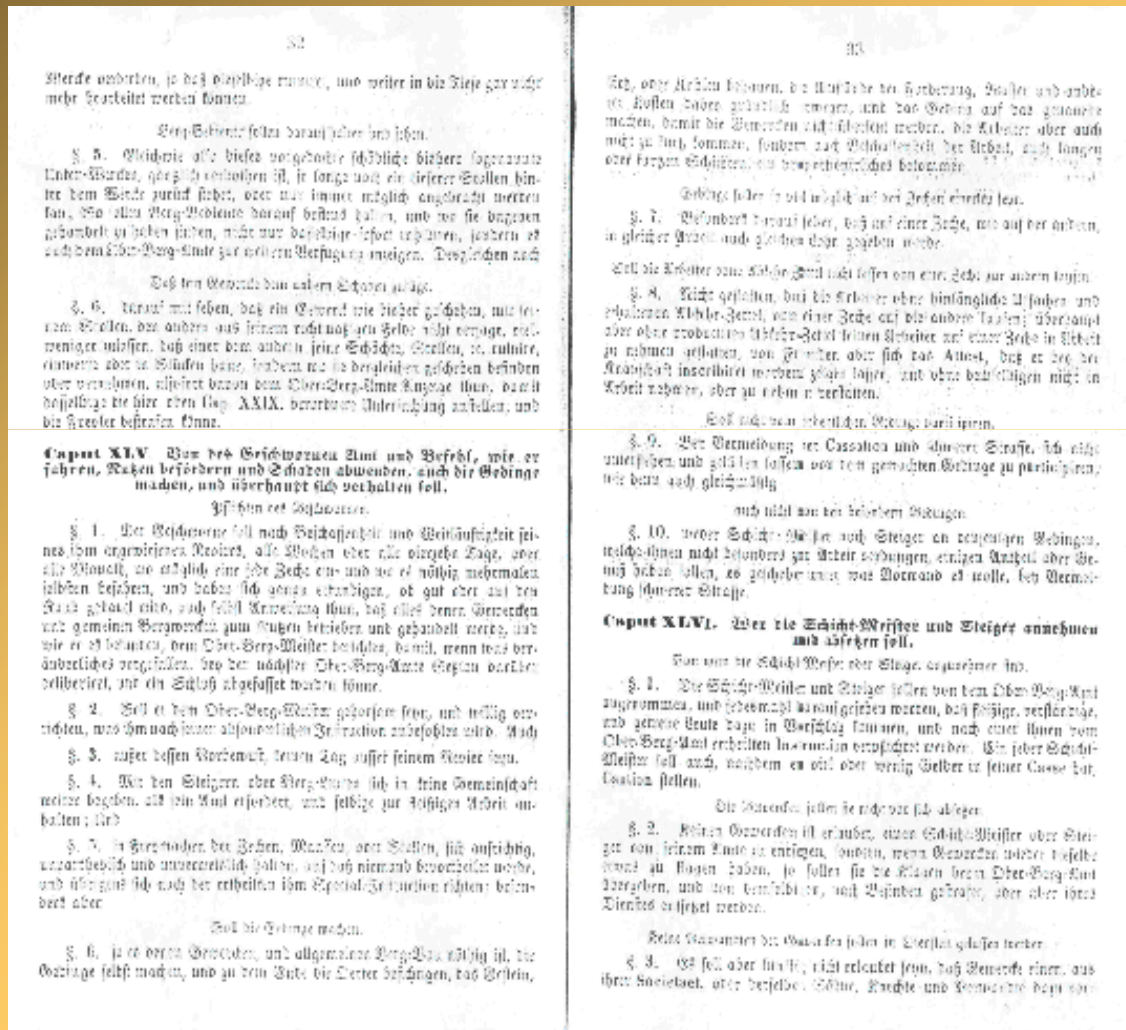
- 1698 r. – po egzaminie przed profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego cyrulikiem w żupach solnych krakowskich „kobieta potrzebną zdolność posiadająca, Magdalena Bendziszawska wdowa” po lekarzu.

Nowa ordynacja w wielickich żupach solnych

1740 r. - Johann Gottfried Borlach, saski zarządca górniczy kopalń królewskich (kierował m.in. żupą w Bochni) wydał pierwszą w historii górnictwa instrukcję „Postanowienie względem ognia tak co do ostrożności jako też co do ratowania in casu nieszczęścia”, a w roku 1743 ustanowił nową generalną ordynację żup, szczegółowo opisując obowiązki urzędników, sztygarów i robotników, przy okazji regulując czas pracy w kopalni

Revidierte Berg Ordnung...

Po podboju Śląska przez Prusy król Fryderyk II Hohenzollern, nakazał Johannowi Fredriedrichowi Heintzmannowi z Gór Harzu opracować na podstawie „Ordunku Gornego” „poprawioną Ordynację Górnicażą dla suwerennego Księstwa Śląskiego i Hrabstwa Kłodzkiego” (1769 r.), która w rozdziale o przysięgłych górniczych (Berggeschworenen) prawie w całości powtórzyła zapisy „Ordunku...” z 1528 r. Ordynacja ta rozszerzyła dotychczasowe prawo górnicze na węgiel kamienny i hutnictwo żelaza.

Główne zmiany w Revidierte Berg Ordnung...

- zasada dyrekcyjna
- podział zysków na 128 kuksów, daniny i podatki
- zaliczenie do regale wszystkich minerałów w tym węgla kamiennego
- uprawnienia urzędów górniczych do ustalania warunków eksploatacji złóż, nadzór nad rachunkowy, w zakresie podatków i danin, mianowanie i zaprzysiężanie urzędników górniczych, ochrona praw górników
- podstawowe przywileje górnicze: wolność od poddaństwa przez okres pracy (oraz odejścia z górnictwa w chorobie, po wypadku, ze starości), zwolnienie od werbunku wojskowego górnika i synów, swoboda osiedlania się
- wolność dochodów i zakresu świadczeń z kasy brackiej w opiece nad chorymi górnikami, wdowami i sierotami
- częściowe objęcie nadzorem i niektórymi przywilejami pracowników hutnictwa

Nowy, pruski Urząd Górniczy

3 grudnia 1769 r. rozpoczął funkcjonowanie Wyższy Urząd Górniczy (Oberbergamt), posiadający właściwość terytorialną taką samą jak obszar obowiązywania ustawy. Siedzibę WUG ustanowiono najpierw w Złotym Stoku (1769–1778), a po dwóch dalszych zmianach (Wrocław 1779-1819 i Brzeg 1819-1850) – we Wrocławiu (1850-1945). Wyższy Urząd Górniczy zarządzał również własną Kasą Główną, kasą utworzonej Spółki Brackiej oraz powołanej w 1779 r. Górniczej Kasy Pomocy dla Górnictwa Węglowego

Pruska powszechna ustawa górnicza

24 czerwca 1865 r. – likwidacja ordynacji górniczych, w tym śląskiej. Likwidacja Urzędu Górniczego w tarnowskich górach. Ograniczenie uprawnień właścicieli gruntów – odebrano 2 wolne kuksy udziału w zyskach. Prawo właścicieli gruntów do wynagrodzenia za szkody górnicze. Likwidacja wolnych kuksów dla spółek brackich, kościołów i szkół. Zmniejszenie liczby kuksów dla kopalń do 122. Osobowość prawna dla gwarectw, z własnością ruchomą 100 lub 1000 kuksów.

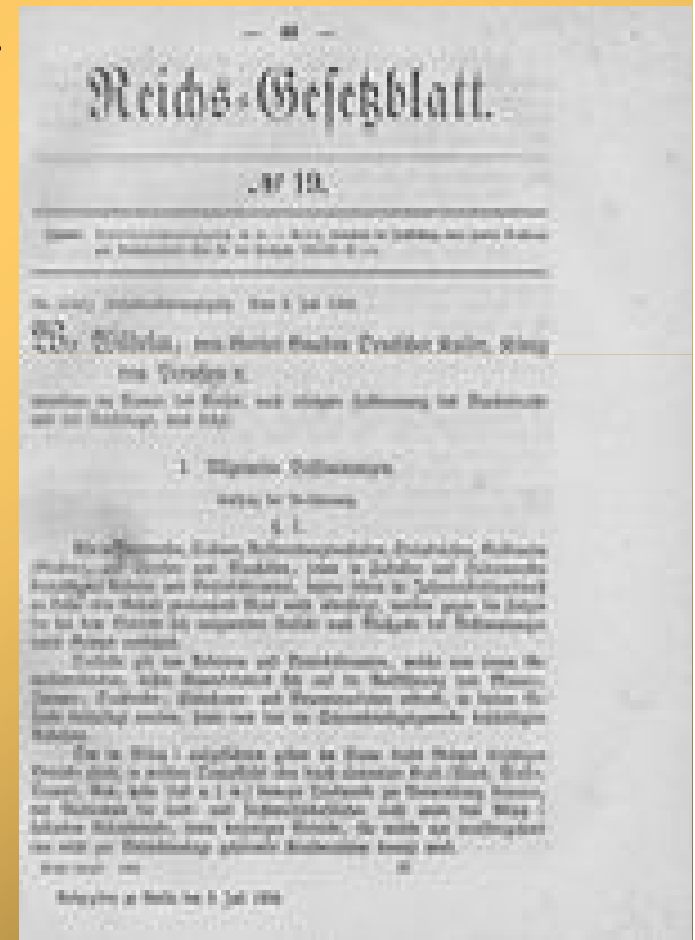
1894 r. – uzupełnienie powszechnej ustawy górniczej o przepisy dla górnictwa kruszcowego

1907 r. – nowe regulacje dotyczące nadań eksploatacyjnych

Ustawa o ubezpieczeniach wypadkowych (9 lipca 1884 r.)

To m.in. pod wrażeniem takich wydarzeń na Śląsku w 1881 r. cesarz Wilhelm I polecił kanclerzowi Otto von Bismarckowi przygotowanie koncepcji ubezpieczeń społecznych, w tym od wypadków przy pracy. W 1884 r. **Bismarck** stoczył w tej sprawie walkę z parlamentem, w wyniku której wbrew socjaldemokratom, na wzór kasy brackiej z „Ordunku Gornego” ustanowiono obowiązkowe lecz samorządne **zrzeszenia ubezpieczeniowe pracodawców** (Unfallberufsgenossenschaften). Zrzeszeniom tym przyznano prawo wydawania przepisów obowiązujących ich członków w zakresie zapobiegania wypadkom.

Organem inicjującym i nadzorującym te przepisy zostali **inspektorzy techniczni** wyznaczani przez zrzeszenia. W ten sposób oprócz państwowych organów nadzoru nad warunkami pracy dodano prywatno-samorządowy: **urzędników nadzoru technicznego** (technische Aufsichtsbeamten – tABe).

Mężowie zaufania

Po wielkich katastrofach górniczych lat 1906–1908 (1906 Francja – 1235 zabitych, 1907 Zagłębie Saary – 148, 1908 Westfalia – 348) ustawą pruską w 1909 r. powołano wybieranych przez robotników danego wydziału robotniczych tzw. mężów bezpieczeństwa. Mieli oni w swoich zakładach pracy kontrolować warunki i urządzenia bezpieczeństwa pracy, zwracać uwagę nadzorowi na braki w tym zakresie, a nawet żądać zmian.

Niestety, mężowie bezpieczeństwa byli opłacani przez pracodawców, a nie przez państwo i dlatego byli zależni od właścicieli przedsiębiorstw. Zbyt gorliwym mężom bezpieczeństwa przydzielali oni najcięższe, najmniej płatne prace. Dozór górniczy odnosił się do nich z najwyższą niechęcią. Przenoszono ich na inne wydziały, aby nie zostali ponownie wybrani na mężów bezpieczeństwa. W ostateczności – zwalniano z pracy wykorzystując najdrobniejszy pretekst.

Postulaty badawcze

- Zebranie, przetłumaczenie, porównawcze opracowanie i wydanie przepisów górniczych znanych na Śląsku i w górnictwie ziem polskich od średniowiecza do 1922 r.
- Zebranie, sklasyfikowanie, przetłumaczenie, opracowanie i wydanie zbioru aktów prawnych oraz urzędzeń socjalnych w górnictwie na Śląsku i pozostałych ziemiach polskich do 1922 r.
- Opracowanie syntezy wpływu górniczych rozwiązań prawnych i instytucjonalnych na kształtowanie się kultury pracy na ziemiach polskich.

Dziękuję za uwagę